

Arabové ztrácejí Alláha, Alláh Araby

- CZ24 News | 29. července 2021

Po celá desetiletí platila představa, podle které je Evropa nábožensky vlažná, zatímco Blízký východ je hluboce náboženský... Jen tomu oba pomyslné civilizační okruhy přiřítaly jiná znaménka, Evropané byli hrdí na svou bezbožnost a děsili se „orientálního fanatismu“, zatímco Arabové nechápali západní lhostejnost. Pokud tato představa byla vůbec někdy pravdivá, brzy možná přestane být.

Během posledních let vzniklo už několik výzkumů, které se v zásadě shodují na tom, že organizované náboženství, a možná i víra, jsou na Blízkém východě na ústupu.

Stoupající počty

Nejpodrobnější sondu už předloni provedla výzkumná síť Arab Barometer, která srovnala výsledky z roku 2019 se závěry průzkumu z roku 2013. Z nich vyplývá, že narůstá počet lidí, kteří se považují za „nenáboženské“, a to z 8 na 13 procent. Nezdá se to moc, ale jde o oblast, kde hlásit se k víře byl standard, a naopak otevřených ateistů bylo vždy málo – s výjimkou Tuniska, kde existuje tradice sekularismu a ateismu. Důležitý je směr.

Navíc nejvýraznější je posun u generace do 30 let, kde dosáhl podíl nevěřících asi 18 procent, a to už je poměrně výrazná část společnosti. Údaje od jiných agentur ukazují i vyšší počty „nových ateistů“. Oproti tomu počty těch, kdo by se k islámu vraceli od bezvěrectví, nebo naopak od islámu konvertovali k jiné víře, jsou velmi malé.

Ne vždy je ale jednoduché údaj o zvyšujícím se počtu bezvěrců interpretovat. Lidé vykazovali větší sklon hlásit se k víře v rozdělených společnostech, jako je Irák, Libanon nebo Sýrie. Příslušnost k určitému náboženství nebo jeho větví je pro obyvatele takové společnosti hlavně součástí jejich identity, nikoli projevem vypjatější zbožnosti.

Navíc kategorie „nevěřících“ je sama o sobě problematická. Patří do ní aktivní ateisté, nábožensky lhostejní lidé nebo ti, kdo hledají nějaké nové formy spirituality. Důležitý je i kulturně-psychologický kontext. Za zbožného člověka mohl dosud být považován i ten, kdo se moc nemodlil nebo porušoval některé zákazy, stačilo nevyčítat a myslet si své.

Souvisí to s větším tlakem na konformitu v tamních společnostech. Stavět se proti etablované víře (nejen v náboženství) znamenalo vystavit se podezření z rozvratnictví, nemorálnosti, nebo dokonce nedostatku zdravého rozumu.

Nyní ale už možná dorůstá generace Arabů, kteří budou spíš „sekulárními“ nebo „kulturními“ muslimy, tak jako existují „sekulární křesťané“ nebo „kulturní Židé“.

Jsou i jiné důvody, proč statistické údaje jen omezeně vypovídají o dění pod povrchem. Například v Alžírsku nejvíc lidí (26-27 procent) je zároveň ochotno schválit homosexualitu, ale současně tam nejvíc lidí schvaluje i „vraždy ze cti“, tedy vraždy dcer a sester obviněných z nemorálního chování. Naopak třeba v Libanonu nebo na palestinském Západním břehu je homosexualitu ochotno tolerovat jen kolem 5-6 procent lidí, ale souběžně jen o málo víc by schvalovalo vraždy ze cti.

Podobně ve většině společností jasná většina dotázaných souhlasila s tím, že ženy se mohou stát prezidentkami nebo premiérkami. Zároveň většina soudí, že v rodině by měl mít konečné slovo muž. Žena tedy může rozhodovat o státě, ale doma by měla poslouchat manžela. Neboli kulturní proměny blízkovýchodních společenství, ať už souvisejí s náboženstvím, nebo ne, neprobíhají po stejných

drahách, jak se to dřív odehrálo v Evropě.

Proč právě teď?

Náboženská vlažnost nebo skepse ale očividně narůstá. Proč? Některé důvody jsou celkem zřejmé, například dochází k obměně generací, lidé mají lepší informace a snadněji se dozvídají, jak to vypadá jinde. Pro mnohé mladé lidi začaly být některé tradiční odpovědi těžko přijatelné, v otázkách, jako je trest pekla pro „nevěřící“ nebo postavení žen ve společnosti. Arabští ateisté uvádějí různé historky, jak se například coby zvědaví středoškoláci snažili získat odpovědi na své palčivé otázky. Ovšem u svých učitelů náboženství nebo imámů narazili na reakci typu „Takové otázky jsou v našem náboženství zakázané“. Jenže ve 21. století mladí lidé už nejsou odkázáni na místního imáma; odpověď, kterou najdou, nemusí být tradiční, nebo třeba ani islámská.

Internet má zcela zásadní úlohu i v tom, že „ateisté“ se mohou v podmínkách sociálního tlaku nebo hrozeb fanatiků snadněji „shromažďovat“, vyměňovat si názory, podporovat se nebo dál šířit své přesvědčení. Ostatně řada výzkumů nestojí na dotaznících. Sociologové a religionisté zkoumají anonymní debatní fóra, četnost hledaných slovních spojení na Googlu nebo dění na Twitteru – a tím obcházejí problém obezřetného a ne vždy přímočarého vyjadřování, které se v blízkovýchodních kulturách vyvinulo.

K úpadku vlivu náboženství přispěly zastaralé náboženské instituce, tedy učitelé náboženství ve školách, státem placení duchovní nebo i významné instituce, jako je al-Azhar v Egyptě, která až příliš často vydávala náboženská dobrozdání podle přání současného režimu.

Něco podobného hrozí vedle muslimů třeba také koptským křesťanům v Egyptě. Tamní společenství je – ve snaze uchránit svou autonomii uvnitř muslimské menšiny – stále konzervativnější a patriarchálnější. To vypuzuje ven některé mladé lidi, často ženy, které raději konvertují k „svobodnějšímu“ islámu. Ne z přesvědčení, je to forma úniku z uzavřeného patriarchálního světa koptské církve.

Ženy jsou v řadě společností vůbec v komplikované situaci. Jejich vzdělání roste, mnohdy představují většinu univerzitních studentů, ale bez šancí na uplatnění po absolutoriu. Tradičně chápáné náboženství – a okolní společnost – na ně vykonává nátlak nejen v tom smyslu, že jejich úkolem je vdát se a mít děti, ale i jinak. Pro mladé ženy je mnohem nebezpečnější se veřejně hlásit k ateismu, protože tím v očích okolí zpochybňují svou počestnost. A mohou tím znemožnit vyhlídku nejen na svůj sňatek, ale i perspektivy svých sester.

K proměně scény přispěly i politické události, zejména arabské jaro otřáslu řadou jistot. Dočasné působení egyptského Muslimského bratrstva u moci vedlo k diskreditaci představy, že kdo je zbožný, je i mravný, a současně poškodilo image politického islámu jako takového. Jiní dotazovaní mluví o svém zklamání z islámu ve světle působení džihádistických organizací, jako je Islámský stát a jeho drakonické tresty pro porušovatele pravidel.

Víra vrací úder

Protitlak proti tomuto trendu nevykonávají jen rodiny a sousedé. Silný odpor kladou i státy, včetně těch, které z Evropy působí jako sekulární, tedy Egypt či Tunisko. I tam mohou být blogeri nebo youtubeři propagující ateismus trestně stíháni, včetně trestů odnětí svobody.

Tyto státy jsou sice formálně nábožensky neutrální, nebo se dokonce prezentují jako bojovníci za sekularismus a proti islamismu, ale současně jsou si jejich představitelé vědomi vlastní slabé legitimacy. Tu nahrazují různými pseudonáboženskými prvky, veřejným hlášením se k islámu, tradici, nebo se monarchové prohlašují za potomky proroka Mohameda. Nonkonformismus v otázce

náboženství je chápán jako ochota či schopnost ohrožit společenskou stabilitu nebo politické zřízení. A něco na tom je. V otevřeně náboženských státech, jako je Saúdská Arábie, je propagace ateismu trestána podobně jako propagace terorismu.

Tyto procesy se netýkají jen arabských zemí, ostatně navzájem velmi odlišných, ale také Turecka a Íránu. I tam různé průzkumy ukazují na nárůst skepse nebo bezvěrectví. To je o to pozoruhodnější, že v obou vládou náboženské režimy, které se pokusily pomocí škol vychovat zbožnou generaci. Ukazuje se, že dokonce i v tureckých náboženských školách, ze kterých mají vzejít budoucí duchovní, je velmi oblíbený deismus, tedy představa, že bůh sice existuje, ale ne ten, jak si ho představuje tradiční náboženství.

V Íránu dokonce 22 procent lidí uvedlo, že nemá žádné náboženství, 9 procent se označilo za ateisty, 7 procent jsou lidé „duchovně založení“ (tedy ne tradiční muslimové) a 6 procent se považuje za agnostiky – tyto údaje je těžké nečíst i jako politický vzkaz.

Tento trend je zřejmě v tuto chvíli nemožné zvrátit, ale také nemusí trvat navěky. Blízkovýchodní společnosti už od 19. století směřovaly k sekularizaci. Tu posílil nástup socialistických a národních režimů v zemích, jako je Egypt a Sýrie v 50. letech. Jenže tento kurz se obrátil po porážkách ze strany Izraele v letech 1967 a 1973, které byly chápány jako fiasko modernizačního proudu, a ještě se posílil několika událostmi roku 1979, zejména sovětskou invazí do Afghánistánu a íránskou revolucí. Ropné krize posílily vliv států, jako je Saúdská Arábie, která za petrodolary šířila svou podobu islámu.

O dalším vývoji rozhodne řada faktorů, je pravděpodobné, že oblast bude kvůli snížení významu ropy chudnout, zároveň bude stále víc informačně propojená se světem. Může to vést buď k opětovnému nárůstu radikalizace, nebo k většímu volání po „modernizaci“ islámu, jeho reformě a zpružnění. Dnešní mladí agnostici také mohou v pozdějším věku změnit názor. Dlouhodobá zkušenost říká, že hlavními konvertity k džihádismu nejsou konzervativní muslimové, ale bývalí nihilisté, kteří v nově nalezeném zjednodušeném islámu našli cestu k orientaci ve složitém světě.

A co muslimové v Evropě?

Podle odhadů institucí, jako je Pew Research Center, bude – bez ohledu na šíření ateismu – podíl muslimů na celkové populaci světa tak jako tak dlouhodobě stoupat, prostě už jen proto, že v muslimských zemích je mnohem větší podíl mladých lidí než jinde. I pak ale bude vždy složité říci, jací muslimové to jsou – vroucí, fanatičtí, laxní, reformní nebo třeba „sekulární“. Zůstává ještě jedna otázka. Jak se proměny náboženského života muslimů v sousedním regionu Blízkého východu projeví na chování milionů muslimů v Evropě, a případně také naopak.

Překlad: konzervativninoviny